

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิชาการดนตรีไทย สะท้อนให้เห็นความเจริญก้าวหน้าของการเรียนรู้และเป็นความภาคภูมิใจของภูมิปัญญาไทยในด้านวัฒนธรรมทางศิลปะ มีการประมวลเนื้อหาที่พัฒนาเป็นรูปแบบเฉพาะ ซึ่งได้ผ่านกระบวนการทดลอง กลั่นกรอง จนเป็นระเบียบแบบแผนบรรลุถึงความงามขั้นสูงทางศิลปกรรม จนเรียกได้ว่าเป็น “ศิลปศึกษิต”

ที่ว่า วิวัฒนาการของวิชาการดนตรีไทยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ได้ใช้ระบบมุขปาฐะเป็นสำคัญ โดยทฤษฎีดนตรีไทยที่มีมาแต่เดิมยังมีได้ลำดับเข้าเป็นหมวดหมู่ให้ศึกษาอย่างชัดเจน จะมีก็แต่เมื่อครั้ง ศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยกรมศิลปากร ราชบัณฑิต และศิลปินแห่งชาติได้รวบรวมและเรียบเรียงตำราดนตรีไทยขึ้นใช้เป็นครั้งแรกในโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ ใช้ชื่อตำราว่า “คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย” และปรารภในคำนำตำราดังกล่าวว่า

“ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ ข้าพเจ้าย้ายหน้าที่ราชการมาประจำโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ ก็ได้เห็นความยากลำบากของครูและนักเรียน โดยมีทราบว่าจะใช้หนังสืออะไรเป็นตำราสอน และเรียนเพราะเท่าที่มีอยู่ก็มักเป็นความรู้ทางตำนานเท่านั้น...

...เนื่องจากความลำบากทั้งสองด้านนี้ เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าทนนิ่งดูดาอยู่ไม่ได้ จำเป็นต้องเขียนหนังสือขึ้นขึ้นเพื่อให้เป็นหนังสือเรียนในโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ และเป็นเครื่องแสดงขอบเขตต์ของการเรียนให้กรรมการเห็น...”

(บุญธรรม ตราโมท, 2541: ปกหลัง)

จากคำนำเบื้องต้นของ ศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท ประกอบกับความขาดแคลนหนังสือเรียนวิชาดนตรีไทยเป็นเวลานาน ไม่กว้างขวางเท่าที่ควรดังเช่นดนตรีสากล แต่เห็นได้ชัดว่าวิชาดนตรีไทยที่ใช้กันโดยปกติก็มีความเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ มีระเบียบ มีวิธีการต่าง ๆ พร้อมมูลจากระบบมุขปาฐะซึ่งนักดนตรีไทยทราบเป็นการเฉพาะจากการถ่ายทอด รุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งเป็นลำดับ ภายหลังจึงปรากฏตำราดนตรีไทยใช้ชื่อต่าง ๆ มากมายในปัจจุบัน หลังจากที่ศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท เป็นผู้เริ่มรวบรวมเป็นครั้งแรกแล้ว แต่ประเด็นปัญหาที่สำคัญ พบว่าระเบียบวิธีโดยชนบทหลายหมวดหมู่ ยังมีได้รวบรวมขึ้นให้ชัดเจน อันจะสามารถใช้เป็นแนวทางการศึกษาขั้นสูง และเป็นการเพิ่มผลผลิตทางศิลปกรรมระดับศึกษิต เช่น ระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรี ระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงหน้าพาทย์ไหว้ครู ระเบียบวิธีการบรรจุกำร้องกับทำนองเพลงไทย ระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงเดี่ยว ระเบียบวิธีว่าด้วยการใช้กลุ่มเสียง ทำนองเพลงไทย ระเบียบวิธีการสอนทักษะปฏิบัติเครื่องดนตรีไทย ระเบียบวิธีการปรับวงดนตรีไทยโดยชนบททุกประเภท เป็นต้น

จากการที่ระเบียบวิธีทางวิชาการดนตรีไทยโดยชนบทหลายประการยังมีได้เรียบเรียงเป็นการชัดเจน การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกหัวข้อระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรีโดยชนบทอันเป็นบทเพลงที่มีความสำคัญเป็นเอกประการในการแสดงความงามขั้นสูงทางศิลปดนตรีไทยมาวิจัย เนื่องจากเพลงมโหรีนั้นมีขอบเขตกว้างขวาง ลักษณะของบทเพลงเป็นไปเพื่อศิลปะกำเนิดขึ้นมาเพื่อความเพลิดเพลิน และความสำเร็จทางอารมณ์ของคนไทย จากนั้นจึงเป็นแนวทางที่ศิลปินดนตรีไทย ตั้งแต่อดีตยึดเป็นบรรทัดฐานในการประพันธ์เพลงเพื่อการอื่น ๆ ทั้งปวงที่มีใช้บทเพลงเพื่อศิลปะ เช่น เพลงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

การศึกษาระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรีโดยชนบทครั้งนี้ผู้วิจัยคัดเลือกจาก การแบ่งกลุ่มเพลงไทยโบราณของศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กรมศิลปากรราชบัณฑิต และศิลปินแห่งชาติ ซึ่งได้แบ่งเพลงโบราณเป็นกลุ่มดังนี้

1. ประเภทเพลงหน้าพาทย์ ประกอบด้วยเพลงไหว้ครู เพลงหน้าพาทย์พิเศษ
2. ประเภทเพลงเรื่อง ประกอบด้วย เพลงช้า เพลงสองไม้ เพลงเร็ว
3. ประเภทเพลงมโหรี ประกอบด้วย เพลงตับ เพลงเกร็ด

ทั้งนี้ ศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท ได้ให้ความหมายเพลงประเภทมโหรีว่า

“เพลงที่เดิมใช้มโหรีบรรเลงประกอบการร้องส่ง มี ๒ อย่าง คือ เพลงดับ ๑ เพลงเกร็ด ๑ เพลงดับ นั้นก็เรียกว่า เรื่อง ด้วยเหมือนกัน แต่มีคำว่าดับ ขึ้นหน้าทั้งดับเรื่องและดับเพลง ดับเพลงใช้ชื่อเพลง เป็นชื่อดับเช่น ดับเรื่องพระนคร ดับเรื่องใช้ชื่อเรื่อง บทร้องเป็นชื่อดับ เช่น ดับเรื่องรามเกียรติ์ ตอน แผลงศรพรหมศาสตร์

(เรียกย่อๆ ว่า ดับพรหมศาสตร์)

เพลงเกร็ด คือเพลงที่มีได้เรียบเรียงไว้เป็นดับบางแห่งก็เรียกว่าเพลงเกร็ดนอกเรื่อง ถึงแม้เพลงในดับนั้นเองถ้าแยกเอาออกมาทำเป็นเพลง ๆ ก็เรียกว่าเพลงเกร็ด ครั้นมาถึงสมัยที่เสกามีปีพาทย์รับ และเพลงสามชั้นเกิดมากขึ้นเพลงที่รับเสกาก็ใช้แต่เพลง ๓ ชั้น โดยมาก เพลง ๒ ชั้นใช้น้อยเพลงจึงเกิดเพลงขึ้นอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า “ประเภทเพลงเสกา” ที่จริงก็อยู่ในจำพวกเพลงเกร็ดในประเภทเพลงมโหรีนั่นเอง ยิ่งสมัยนี้เพลงเหล่านี้ก็ใช้แต่ร้องส่งกันเปล่า ๆ เท่านั้น มีค้อยได้มีเสกาประกอบด้วยเลย

ในประเภทเพลงเสกานี้ยังแยกออกไปได้อีก เป็นประเภทเพลงหมู่ และประเภทเพลงเดี่ยว ประเภทเพลงหมู่นั้นคือ เพลงที่บรรเลงไปพร้อม ๆ กันทั้งวง ส่วนเพลงเดี่ยวเป็นเพลงที่บรรเลงไปคนเดียว (นอกจากเครื่องประกอบจังหวะ)”

(บุญธรรม ตราโมท,2541:47)

เพลงมโหรีโดยชนบ และขั้นตอนการประพันธ์เพลงที่ ศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท ได้เคยเรียบเรียงขึ้นในตำราดนตรีต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นหลักฐานในปัจจุบันนี้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการการประพันธ์เพลงมโหรีที่เริ่มจากการประพันธ์เพลงในอัตราจังหวะปานกลาง (อัตราจังหวะสองชั้น) สำหรับใช้เพื่อความบันเทิงเป็นจำนวนมาก จากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงเป็นเพลงดับต่าง ๆ ทั้งดับเรื่อง และดับเพลง ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีการประพันธ์เพลงในอัตราจังหวะสามชั้น และเพลงเถาในที่สุด

เพลงมโหรีนอกจากจะประพันธ์ขึ้นเพื่อใช้ขับกล่อมแล้วยังอาจกล่าวได้ว่าเป็นเพลงประเภท “เพลงเพื่อศิลปะ” (Art Song) อีกประการหนึ่งด้วย ทั้งนี้เพราะการประพันธ์ในอดีตนั้นก็ด้วยจุดประสงค์ในการขับกล่อมเพื่อความสำเร็จอารมณ์เป็นสำคัญ อันมีเป้าหมายหลักคือ นำแบบแผนการประพันธ์โดยขนบสร้างศิลปะด้านบทเพลงเพื่อศิลปะดนตรีไทยเป็นการเฉพาะ มิได้เผยแพร่เพลงมโหรีเพื่อแสดงประกอบสัญลักษณ์อื่นใด อันมีการประกอบละคร และการประกอบพิธีไหว้ครูเป็นอาทิ

“เพลงเพื่อศิลปะ” (Art Song) อาจเรียกได้ว่า “ศิลปบริสุทธ” หรือ “ศิลปวิสุทธ” เพราะมีจุดจบที่ความงามประการเดียว อันประกอบด้วยหลักการ 3 ชั้น คือ

1. แรغبันดาลใจบริสุทธ
2. ความทรงจำ หรือความตรึงจิต
3. มีพลังทะยานในการสำแดงเพื่อศิลปะ

(พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 16 กันยายน 2540)

หลักการทั้งสามประการดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการสร้างสรรค์ผลิตผลศิลปกรรมด้านดนตรีไทย หรือการประพันธ์เพลงมโหรีแต่เดิม ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาความสอดคล้องดังกล่าวทั้งสามประการ เพื่อแสดงให้เห็นว่าศิลปะดนตรีไทยมีลักษณะปรัชญาของ “ศิลปะเพื่อศิลปะ” อันเป็นศิลปะชั้นสูง และมีค่าปรากฏอยู่ในภูมิปัญญาไทย

กรณีศึกษาที่ผู้วิจัยเลือกมาเป็นเนื้อหาสำคัญของวิทยานิพนธ์ครั้งนี้คือเพลงมโหรี ในส่วนของสำนักเสนาะดุริยางค์ทั้งในส่วนที่ประพันธ์ขึ้นใหม่และเรียบเรียงเข้าเป็นดับจากของเก่า

โดยเหตุที่สำนักดนตรีดังกล่าวได้รับการยอมรับจากสังคมดนตรีไทยโดยกว้างขวางในการสำแดงศิลปะดนตรีไทยได้ประณีตและวิจิตรทั้งคำร้องและทำนองเพลง อันประกอบไปด้วยเพลงที่ประพันธ์และเรียบเรียงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ จึงสอดคล้องกับลักษณะเพลงมโหรีอันเป็นบทเพลงเพื่อศิลปะที่ต้องอาศัยความงามในศิลปะชั้นสูง กอปรกับปัจจุบันผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้เป็นเอตทัคคะสำคัญทางดนตรีไทยที่ยังมีชีวิตอยู่คือ อาจารย์เลื่อน สุนทรวาทีน อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน ท่านทั้งสองเป็นบุตรของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน)

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและรวบรวมหลักการของวิธีการประพันธ์เพลงดับและเพลงเกร็ดตลอดจนศึกษาสังคีตลักษณะ แบบแผนการบรรเลงเพลงมโหรี และการร้อยกรองเรียบเรียงเพลงเข้าเป็นดับมโหรีของสำนักเสนาะดุริยางค์ และเป็นข้อมูลพื้นฐานของการสร้างเพลงมโหรีตลอดจนเป็นแนวทางการศึกษาระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงไทยโดยชนบในรูปแบบอื่นที่นอกเหนือจากเพลงมโหรี อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการวิจัยทางด้านดุริยางคศิลป์ของชาติให้มีความเจริญขึ้นโดยลำดับ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสังคีตลักษณะ และแบบแผนการบรรเลงเพลงมโหรีโดยชนบของสำนักเสนาะดุริยางค์
2. เพื่อศึกษาวิธีการร้อยกรองเรียบเรียงเพลงเข้าเป็นดับมโหรีของสำนักเสนาะดุริยางค์
3. เพื่อศึกษาระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรีโดยชนบของสำนักเสนาะดุริยางค์

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของกลุ่มเพลง

ขอบเขตของการวิจัยมุ่งที่กลุ่มเพลงมโหรีโดยชนบตามความหมายของ ศาสตราจารย์มนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยกรมศิลปากร ราชบัณฑิต และศิลปินแห่งชาติ ที่กำหนดความหมายประเภทเพลงมโหรีว่า

“ประเภทเพลงมโหรี คือ เพลงที่เดิมใช้มโหรีบรรเลงประกอบกับการร้องส่ง มี ๒ อย่างคือ เพลงดับ ๑ เพลงเกร็ด ๑”
(บุญธรรม ตราโมท, 2540:47)

โดยศาสตราจารย์มนตรี ตราโมทได้กล่าวในตอนท้ายความหมายของเพลงมโหรีว่า

“...ประเภทเพลงเสภา ซึ่งกำเนิดมาในชั้นหลัง ก็เป็นจำพวกเพลงเกร็ดเช่นกัน...” (บุญธรรม ตราโมท, 2541:47)

ทว่า เพลงเสภา มีระเบียบวิธีการร้อยกรอง และการเรียบเรียงเป็นบทเพลง เป็นลักษณะเฉพาะอันกำเนิดขึ้นภายหลัง รวมทั้งมีการประกอบด้วยเนื้อหาวิชาการที่ซับซ้อน โดยมีความเกี่ยวเนื่องของศิลปะประเภทวรรณศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ สมควรเป็นการศึกษาเฉพาะในหัวข้อ

เรื่อง “เพลงเสภา” จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตของกลุ่มเพลงที่จะศึกษา เฉพาะเพลงตับ และเพลงเกร็ด โดยมุ่งศึกษาเฉพาะด้านทำนองดนตรี เท่านั้น ไม่รวมการขับร้อง และการสวม-ส่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัย ตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งเป็นขั้นตอน ดังนี้
ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาความหมาย มุขศัพท์ ประวัติความเป็นมาและพัฒนา การของ วงมโหรี และเพลงมโหรี ตลอดจนวิเคราะห์สังคีตลักษณะเพลงมโหรีและวิเคราะห์แบบแผน การบรรเลงของวงมโหรีโดยชนบ ผู้วิจัยดำเนินการตามลำดับ ดังนี้

1.1 วงมโหรี และเพลงมโหรี จากหนังสืออ้างอิงประเภทพจนานุกรม ปทานุกรม ตำรา หนังสือ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1.2 รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลด้านประวัติ ความเป็นมาและพัฒนาการของวงมโหรีและเพลงมโหรี จากหนังสือตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้องของผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ เรียบเรียงข้อมูลไว้ ดังมีรายชื่อหนังสือต่อไปนี้ ตำนานมโหรีป่าพวย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2473) สาส์นสมเด็จพระนพรัตน์ (พระนิพนธ์ร่วมในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505) ดนตรี และนาฏศิลป์ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2505) ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายมนตรี ตราโมท (มนตรี ตราโมท, 2481) ความรู้ทั่วไปในดนตรีไทย (วิเชียร กุลตัญจน์) ดนตรีไทย วิเคราะห์ (มานพ วิสุทธิแพทย์)

1.3 วิเคราะห์สังคีตลักษณะบทเพลงมโหรีโดยชนบ

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์สังคีตลักษณะบทเพลงมโหรีโดยชนบซึ่งอยู่ในขอบเขตการวิจัย และได้รับการคัดเลือกเป็นตัวแทนการศึกษามโหรี ตามแนวทางการวิเคราะห์สังคีตลักษณะของเอกสารประกอบการเรียน “การวิเคราะห์สังคีตลักษณะ” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 วิเคราะห์สังคีตลักษณะเพลงเกร็ด

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจข้อมูลเพลงเกร็ดซึ่งเป็นเพลงมโหรีโบราณจากหนังสือ เอกสาร แถบบันทึกเสียง ในเบื้องต้นพบว่าเพลงทะเลเย อัตร่าจังหวะสองชั้น ซึ่งเดิมอยู่ใน

* พิชิต ชัยเสรี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บทมโหรีดับทะเลแยะ เป็นบทเพลงที่สมควรนำมาเป็นตัวแทน การศึกษาเพลงมโหรีโดยชนบ โดยเหตุที่ เพลงทะเลแยะเป็นเพลงมโหรีโบราณที่กำเนิดในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ไม่ทราบนามผู้ประพันธ์) มี ลักษณะโครงสร้างบทกลอนของเพลงไทยที่มีสำเนียงไทยเดิมเป็นบทมโหรีที่บรรเลงประกอบกับ บทร้องเรื่องมณีสุริยวงศ์และเรื่องสุวรรณหงษ์ สันนิษฐานว่ากำเนิดในชั้นเดียวกับบทมโหรีดับเพลง หนึ่ง โดยการศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยดำเนินการศึกษาจากแถบบันทึกเสียงจากศูนย์สังคีตศิลป์ วิชาการ กรุงเทพมหานคร จำกัด (มหาชน) ในชื่อแถบบันทึกเสียงมโหรีดับทะเลแยะ ควบคุมการบรรเลงโดยคุณหญิง ไพฑูรย์ กิตติวรรณ ดำเนินการบันทึกเสียงโดยพระประสงค์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประกอบด้วยนักดนตรีไทยอาวุโส เป็นผู้ขับร้องและบรรเลง ผู้วิจัยศึกษา บทเพลงทะเลแยะโดยการบันทึกโน้ตไทยจากแถบบันทึกเสียงดังกล่าว จากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์ สังคีตลักษณะตามแนวทางของเอกสาร “การวิเคราะห์สังคีตลักษณะ” ของผู้ช่วยศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางค์ศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยการเขียนเชิง บรรยาย เป็นหัวข้อดังนี้

- โครงสร้างบทเพลง และสังคีตลักษณะ
- กลุ่มเสียง
- วิเคราะห์ท่วงที ลีลา และการดำเนินทำนองเพลง

1.3.2 วิเคราะห์สังคีตลักษณะเพลงดับ

ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาเป็นหัวข้อดังนี้

1.3.2.1 การวิเคราะห์สังคีตลักษณะดับเรื่องมโหรี

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นทางเอกสารและการสัมภาษณ์

อาจารย์เลื่อน สุนทรวาทีน อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน ศิลปินแห่งชาติ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยมโดย เฟื่องพงศา พบว่าบทมโหรีประเภทดับเรื่องเขนง มีลักษณะเด่นด้านสำนวนกลอนเพลง โบราณของไทยอันเป็นแบบอย่างการศึกษาลักษณะการประพันธ์เพลงมโหรีเพื่อการขับกล่อม โดยเฉพาะ โดยเพลงดับมโหรีดับเรื่องเขนงนี้เป็นเพลงประกอบการขับกล่อมเรื่อง “อิเหนา” บรรจุ เพลงอัตราจังหวะสองชั้นต่าง ๆ ที่มีทำนองโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) นำมาประพันธ์เป็นทางปีพาทย์เมื่อพุทธศักราช 2459 และประพันธ์เป็นทางเครื่อง สายเมื่อพุทธศักราช 2491 โดยการประพันธ์ทั้งสองครั้งนั้นเป็นการนำเพลงเขนงเพลงเดียวมาขยาย อัตราจังหวะ

พูนพิศ อมาตยกุล (2529) ได้ศึกษาประวัติระดับเรื่อง “ดับเขนง” ว่า เดิมดับเขนงเป็นดับมโหรีที่มีเพลงอัตราจังหวะสองชั้นอยู่หลายเพลง ประกอบกันเป็นดับเรื่อง หอพระสมุดพม่าใช้ลายมือเขียนสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอยู่ 2 คำรา (ณรงค์ชัย ปิฎกกรัณฑ์, 2542: 37) คือ

คำราที่ 1 มี 6 เพลง ประกอบด้วย เขนง ชัดน้ำ ชัดกระแจะ ถึงโตเล่นแก้ว หนุ่มน้อย และระวังระไว

คำราที่ 2 มี 4 เพลง ประกอบด้วยเขนง กระทงเขี้ยว ขอมแปลง และมอญเล็ก นอกจากนี้ยังมีเพลงดับเรื่องซึ่งเป็นบทมโหรี เรื่องอิเหนาซึ่งใช้บทร้องจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตอนบินหนีพบกับอุณากรรณ แล้วกินเลี้ยง เล่นละครกันอย่างสนุกสนาน เป็นบทมโหรีที่นิยมบรรเลงและขับร้องแพร่หลาย บรรจุบทเพลงโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นเดียวกันประกอบด้วยเพลงดังนี้ คือ เขนง น้ำค้าง (หรือเรียกว่าเขนงน้ำค้าง) ราโค พราหมณ์เข้าโบสถ์ และพราหมณ์ตีคน้ำเต้า ผู้วิจัยจึงนำบทเพลงมโหรีดับเรื่องเขนงดังกล่าวนี้มาวิเคราะห์สังคีตลักษณะดับเรื่องมโหรี โดยศึกษาจากการบันทึกโน้ตแถบบันทึกเสียงดับเขนง ซึ่งเป็นแถบบันทึกเสียงที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุณหญิงไพฑูริย์ กิตติวรณ ควบคุมวงมโหรีในการบันทึกเสียงเพื่อเผยแพร่ (ปี พ.ศ. 2529) จากนั้นจึงแบ่งหัวข้อเพื่อวิเคราะห์สังคีตลักษณะดังต่อไปนี้

- โครงสร้าง และสังคีตลักษณะ
- กลุ่มเสียง

1.3.2.2 การวิเคราะห์สังคีตลักษณะดับเพลงมโหรี

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นด้านเอกสาร และการสัมภาษณ์ อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน ศิลปินแห่งชาติ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ยมโดย เฝิงพงศา พบว่า บทมโหรี ประเภทดับเพลงนางนาค อันเป็นบทมโหรีโบราณ สมัยกรุงศรีอยุธยา มีลักษณะเด่นด้านสำนวนกลอนเพลงโบราณของไทย อันเป็นแบบอย่างการศึกษาลักษณะการประพันธ์เพลงมโหรีเพื่อการขับกล่อมโดยเฉพาะบทเพลงที่อยู่ในดับนางนาคนี้ พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ได้นำเพลงสมัยโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยามาจัดเป็นชุดรวมกับเพลงกราวรามอญที่ท่านได้ประพันธ์ขึ้น โดยนำเพลงเก่ามาปรับปรุงขึ้น เมื่อรวมเป็นเพลงดับขับร้องแบบมโหรีให้ชื่อเรียกว่า ดับนางนาค ซึ่งมีลักษณะบทเพลงที่มีสำนวนเพลงคล้ายคลึงทั้งดับประกอบด้วยเพลง นางนาค พัดชา ลีลา กระหุ่ม กราวรามอญ และไล่ (อีกคำราหนึ่งมีเพลงสี่กล่อเป็นเพลงที่หก) ผู้วิจัยจึงนำดับมโหรีชุดดังกล่าวนี้มาศึกษาด้วยการวิเคราะห์สังคีตลักษณะ โดยศึกษาจากโน้ตไทยที่บันทึกจากแถบบันทึกเสียงที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ คุณหญิงไพฑูริย์ กิตติวรณ ควบคุมวงมโหรีเพื่อเผยแพร่ (ปี พ.ศ. 2529)

1.4 การศึกษาแบบแผนการบรรเลงของวงมโหรีโดยชนบ

ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวม และเรียบเรียงข้อมูลด้านแบบแผนการบรรเลงของวงมโหรีโดยชนบจากการเรียบเรียงของผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการด้านดนตรีไทย ที่ได้ทำการเรียบเรียงเป็นหนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

ตำนานมโหรีปี่พาทย์ บันทึกความรู้ต่าง ๆ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เพลงดรัมมโหรีของเก่า คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายมนตรี ตราโมท ความรู้ทั่วไปในดนตรีไทย ที่ระลึกงานดนตรีไทย อุคมศึกษา ครั้งที่ 22

หลังจากที่ศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านแบบแผน การบรรเลงของวงมโหรีโดยชนบจากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการด้านดนตรีไทยที่มีความเชี่ยวชาญด้านการขับร้อง และการบรรเลงวงมโหรีโดยชนบ ดังรายนามและหัวข้อสัมภาษณ์ ต่อไปนี้

1. ประวัติเพลงมโหรี และการบรรเลงวงมโหรีโดยชนบ

1.1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ม โดย เฟิงพงศา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยบูรพา

2. การวิเคราะห์เพลงมโหรี

2.1 อาจารย์จิรัส อัจฉรงค์

แห่งสถาบันพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร

2.2 ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.3 อาจารย์วรยศ สุขสายชล

อาจารย์ประจำหมวดวิชาดนตรีไทย

โรงเรียนเซนต์คาเบรียล กรุงเทพฯ

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเครื่องสายไทย

หลังจากดำเนินการศึกษาข้อมูลด้านเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้วิจัยเรียบเรียงผลการศึกษาเป็นการเขียนเชิงบรรยาย

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาประวัติความเป็นมาของสำนักดนตรีเสนาะดุริยางค์และลักษณะการดำเนินการถ่ายทอดวิชาการดนตรีไทย การสร้างงานด้านบทเพลง ตลอดจนแบบแผนการบรรเลงเพลงมโหรีของสำนักเสนาะดุริยางค์

2.1 รวบรวมข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาของสำนักเสนาะดุริยางค์ จากหนังสือเอกสาร ตำรา สิ่งตีพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง และคำสัมภาษณ์บุตรพระยาเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทีน) คือ อาจารย์เลื่อน สุนทรวาทีน และอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน

2.2 รวบรวมข้อมูลด้านลักษณะการดำเนินการถ่ายทอดวิชาการดนตรีไทย การสร้างผลงานด้านบทเพลง ตลอดจนรวบรวมแบบแผนการบรรเลงเพลงมโหรีของสำนักเสนาะดุริยางค์ จากบุตรของพระยาเสนาะดุริยางค์ คือ อาจารย์เลื่อน สุนทรวาทีน อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน และผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้รับการถ่ายทอดจากสำนักเสนาะดุริยางค์ ที่ยังคงมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน คือ อาจารย์จิรัส อัจฉรงค์

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาสังคีตลักษณะบทเพลงมโหรี หรือเพลงที่มีส่วนเทียบคล้ายเพลงมโหรีที่ประพันธ์โดยสายสกุล “สุนทรวาทีน” การศึกษาแบบแผนการบรรเลงเพลงมโหรี และบทเพลงที่มีส่วนเทียบคล้ายเพลงมโหรีของสำนักเสนาะดุริยางค์ ตลอดจนการศึกษาวีธีการร้อยกรองเรียบเรียงเพลงเข้าเป็นดับมโหรีของสำนักเสนาะดุริยางค์ และการสร้างระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรีโดยขนบของสำนักเสนาะดุริยางค์

3.1 การศึกษาสังคีตลักษณะบทเพลงมโหรี หรือเพลงที่มีส่วนเทียบคล้ายเพลงมโหรีที่ประพันธ์โดย สายสกุล “สุนทรวาทีน” ผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือก บทเพลงที่ประพันธ์ โดยบูรพาจารย์ในสายสกุลดังกล่าวที่ได้ทำการประพันธ์เพลง หรือร้อยกรองเรียบเรียงเพลงเข้าเป็นดับมโหรีตามลำดับบุคคลที่สามารถสืบค้นจากลำดับทางสกุลทางแผนภาพดังนี้

จากการศึกษาข้อมูลด้านแผนภูมิรูปภาพดังกล่าว (คัดลอกจากหนังสือสายเสนาะ ที่ รกงานฉลองอายุครบ 80 ปี อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน) ประกอบกับการศึกษาคำบรรยายประวัติ และผลงานของบุคคลในสายสกุล “สุนทรวาทีน” ร่วมกับการศึกษาผลงาน ด้านคีตศิลป์ คุรียงคศิลป์ จากอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน และผู้ทรงคุณวุฒิในสายดนตรีจากสำนักเสนาะคุรียงค์ที่ได้ถ่ายทอดการเรียนการสอนระดับปริญญาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การให้การสัมภาษณ์ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยมโดย เฟิงพงศา (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา) ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิจากสำนักเสนาะคุรียงค์ ตลอดจนข้อมูลการเผยแพร่บทความทางวิชาการ การบรรยายของบุคคลากรผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน จากสำนักเสนาะคุรียงค์ ทำให้ผู้วิจัยทราบว่าบูรพาจารย์ที่สืบสายสกุล “สุนทรวาทีน” และผู้สืบเชื้อสายดนตรีไทยจากสำนักเสนาะคุรียงค์ ล้วนเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมไทยเป็นเวลานานมากกว่าศตวรรษควบคู่กับความเจริญของกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่า วิชาการด้าน คุรียงคศิลป์ของสำนักดังกล่าวมีส่วนสำคัญต่อการดำเนินการพัฒนาวัฒนธรรมของชาติตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานับร้อยปี โดยเฉพาะผลงานด้านบทเพลงที่ประพันธ์ขึ้นใช้ถ่ายทอดในสำนักมีลักษณะหลากหลายทั้งคุณลักษณะของเพลงที่มีท่วงทีลีลาแบบเพลงเสภาและท่วงทีลีลาที่มีคุณลักษณะ

ของการขับกล่อมในลักษณะมโหรีและมีหลายบทเพลงที่มีส่วนเทียบคล้ายเพลงมโหรี รวมทั้งการถ่ายทอด การขับร้องและการบรรเลงเพลงมโหรี หรือเพลงที่มีส่วนเทียบคล้ายเพลงมโหรี ของสำนักดังกล่าวเป็นที่ยอมรับจากสังคมไทยอย่างกว้างขวางว่ามีลักษณะวิจิตร และมีท่วงทีลีลาของการแสดงการถ่ายทอดบทเพลงที่ไพเราะจัดอยู่ในรูปแบบของศิลปกรรมขั้นสูง ซึ่งสำนักเสนาะคุรียงค์ให้ความสำคัญต่อการถ่ายทอดคุณลักษณะของศิลปกรรมอันประกอบด้วยคุณภาพดังนี้

สัดส่วนที่ดี ปรากฏประการหนึ่ง

ชัดเจนบริสุทธ์ ประการหนึ่ง

มีเอกภาพในคุณลักษณะประการหนึ่ง

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาการถ่ายทอดวิชาการดังกล่าวจากผู้ทรงคุณวุฒิจากสำนักเสนาะคุรียงค์ ทำให้สามารถคัดเลือกผลงานด้านบทเพลงของสำนักเสนาะคุรียงค์ ที่มีคุณลักษณะของเพลงมโหรี หรือมีส่วนเทียบคล้ายเพลงมโหรี รวมทั้งสามารถคัดเลือกการร้อยกรองเรียบเรียงเพลงเข้าเป็นต้นแบบมโหรีของสำนักเสนาะคุรียงค์เพื่อนำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

3.1.1 การประพันธ์เพลงของครูช้อย สุนทรวาทีน ที่มีส่วนเทียบคล้ายเพลงมโหรี คือ

3.1.1.1 เพลงเขมรโพธิสัตว์ ผู้วิจัยศึกษาจากแถบบันทึกเสียงอนุรักษ์เพลงไทย “สายเสนาะ ชุด 5” ซึ่งภายในแถบบันทึกเสียงดังกล่าว ได้บันทึกการบรรเลงของวงเครื่องสายไทย “ฟังเพลิน เจริญใจ” ในบทเพลงเขมรโพธิสัตว์เถา ทางของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แจ่ม สุนทรวาทีน)

3.1.2 ผลงานการเรียบเรียงเพลงมโหรี และผลงานด้านแบบแผนการบรรเลงของวงมโหรีโดยชนบของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แจ่ม สุนทรวาทีน) คือ เพลงดับเรื่อง “เงาะป่า” ผู้วิจัยศึกษาจากแถบบันทึกเสียงอนุรักษ์เพลงไทย ที่บันทึกการบรรเลงของวงปี่พาทย์ไม้ نرم คณะเจริญใจ สุนทรวาทีน เป็นผลงานการเรียบเรียงเพลงดับเรื่อง “เงาะป่า” ซึ่งจัดทำขึ้นโดยกรมศิลปากร

3.1.2.1 เพลงที่มีส่วนเทียบคล้ายบทเพลงมโหรี คือ ดับเพลง “มอญกละ” ซึ่งนับว่ามีลักษณะของดับเรื่อง และดับเพลงอยู่ในดับเดียวกัน ผู้วิจัยศึกษาดับเพลงดังกล่าวจากแถบบันทึกเสียง “เสนาะดุริยางค์” ซึ่งภายในแถบบันทึกเสียงดังกล่าวได้บันทึกการบรรเลงของวงปี่พาทย์ไม้ نرم คณะเจริญใจ สุนทรวาทีน ในดับเพลง “มอญกละ”

3.1.3 ผลงานการประพันธ์เพลงจากผู้สืบเชื้อสายดนตรีจากพระยาเสนาะดุริยางค์ (แจ่ม สุนทรวาทีน) ดังมีรายชื่อผลงานเพลงที่มีส่วนเทียบคล้ายเพลงมโหรีดังต่อไปนี้

3.1.3.1 การบรรจเพลงและเรียบเรียงร้อยกรองจากบทพระราชนิพนธ์ “ฉันทคุณฐิติสังเวชสมโภชพระพุทธรมหามณิรัตน์ปฏิมากร” ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ผู้วิจัยศึกษาดับเพลงดังกล่าวจากแถบบันทึกเสียง “ฉันทคุณฐิติสังเวชสมโภชพระพุทธรมหามณิรัตน์ปฏิมากร” ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงพระราชนิพนธ์ และทรงขับกาศย์ ซึ่งภายในแถบบันทึกเสียงดังกล่าว ได้บันทึกการบรรเลงและขับร้องของวงเจริญใจ สุนทรวาทีน และศิษย์

3.2 การศึกษาระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรีโดยชนบ และหลักการร้อยกรองเพลงเข้าเป็นดับมโหรีของสำนักเสนาะดุริยางค์ ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ คือ อาจารย์เลื่อน สุนทรวาทีน อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน อาจารย์จิรัส อัจฉรงค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 การเรียบเรียงระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรีโดยชนบ ตามหลักการสร้างบทเพลงดังนี้

3.2.1.1 วัตถุประสงค์

3.2.1.2 หลักการสร้าง

3.2.1.3 การเรียบเรียงทำนองเพลง

(พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์ 14 สิงหาคม 2541)

3.2.2 การเรียบเรียงหลักการร้อยกรอง เรียบเรียงเพลงเข้าเป็นดัมมโหรีทั้งสองรูปแบบคือ ดัมเรื่องมโหรี และดัมเพลงมโหรีตามหลักการดังต่อไปนี้

3.2.2.1 วัตถุประสงค์

3.2.2.2 หลักการสร้าง

3.2.2.3 การร้อยกรองเรียบเรียงเพลงเป็นดัมมโหรี

1) ดัมเรื่อง

2) ดัมเพลง

3.3 เรียบเรียงระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรีโดยชนบ และหลักการร้อยกรองเรียบเรียงเพลงเข้าเป็นดัมมโหรี จากข้อมูล 3.2 ร่วมกับการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ “สายเสนาะ ที่รกก งานฉลองอายุ 80 ปี อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน” และหนังสือที่ระลึกงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 22 และเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูลที่เรียบเรียงเป็นระเบียบวิธีดังกล่าว นำเสนอเพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิสำนักเสนาะดุริยางค์ตรวจสอบรับรอง และเพิ่มเติมระเบียบวิธีด้วยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลดังนี้ อาจารย์เลื่อน สุนทรวาทีน อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน อาจารย์จรัส อาจณรงค์

ขั้นตอนที่ 4 การสรุปผลการศึกษา และสร้างข้อเสนอแนะด้วยการเขียนเชิงพรรณนา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบสังคีตลักษณะ และแบบแผนการบรรเลงเพลงมโหรีโดยชนบของสำนักเสนาะดุริยางค์
2. ทราบวิธีการร้อยกรองเรียบเรียงเพลงเข้าเป็นดัมมโหรีของสำนักเสนาะดุริยางค์
3. ทราบระเบียบวิธีการประพันธ์เพลงมโหรีโดยชนบของสำนักเสนาะดุริยางค์
4. เป็นข้อมูลพื้นฐานของการประพันธ์เพลงมโหรีโดยชนบ

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **“ศิลปศึกษิต”** ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ ราชบัณฑิต ได้ให้ศัพท์เทียบ classic เป็นคำไทยว่า “ศึกษิต”

ศาสตราจารย์ไขแสง สุชะวณะ ได้ให้ความหมาย classic ว่า

1. ผลงานศิลปะที่สมบูรณ์ บริสุทธิ์ กระจ่างชัดด้วยเนื้อหา
2. ศิลปะและวรรณคดีกรีกโบราณ ช่วง 540-400 ปีก่อนคริสตกาล
3. ผลงานศิลปะที่งดงามอย่างสูงสุด แม้กาลเวลาเปลี่ยนแปลง งานวิจัยนี้ถือความหมายของ “ศิลปศึกษิต” ว่าผลงานศิลปะที่งดงาม สมบูรณ์ บริสุทธิ์ กระจ่างชัดด้วยเนื้อหา เป็นที่ยอมรับแม้กาลเวลาเปลี่ยนแปลง